

*Pregledni znanstveni rad
Scientific review*

JEL KLASIFIKACIJA: N40;O10

Izet Hadžić*

**POVIJESNI KONTINUITET RAZVOJA DRŽAVNOSTI
BOSNE I HERCEGOVINE DO PRVOG SVJETSKOG RATA**

**HISTORICAL CONTINUITY OF THE STATEHOOD OF
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Sažetak

U ovom članku se elaborira razvoj državnosti Bosne i Hercegovine od prvih pisanih dokumenata o Bosni do Prvog svjetskog rata. Bosna i Hercegovina se nalazila između velikih imperija Bizanta i Franačke i uspjela je izgraditi svoju samostalnost kao i postati moćna Kraljevina i najveća država na Balkanu. U osmanskom periodu Bosna i Hercegovina je prestala postojati kao jedinstveno političko biće; bila je degradirana na upravnu jedinicu ejalet (pašaluk) Osmanlijskog carstva, ali je za razliku od drugih ejaleta Bosanski ejalet imao mnogo viši stepen autonomnosti. U Austrougarskom periodu imamo međunarodnu pravnu anomaliju. Sultan je legitimni suveren Bosne ali se stvarna vlast i uprava nalazila u rukama Austro-Ugarske.

Ključne riječi: *Bosna, Bošnjani, Bosna i Hercegovina.*

Primljeno: 26.10.2016; Prihvaćeno: 10.01.2017

Submitted: 24-02-2016; Accepted: 10-01-2017

- **Dr sc. Izet Hadžić, Tuzla, izeth@bih.net.ba**

Abstract

Bosnia and Herzegovina is located between the great empires of Byzantium and the Frankish and managed to build their independence and become a mighty Kingdom and the largest country in the Balkans. In oasmanskom period Bosnia ceased to exist as a unified political entity; was demoted to the administrative unit Eyalet (pašaluk) of the Ottoman Empire, but unlike other eyalet Bosnian Eyalet had a much higher degree of autonomy. In the Austro-Hungarian period, we have international legal anomaliju. Sultan the legitimate sovereign BiH but the real power rested with the Austro-Hungarian Empire.

Keywords: *Bosnia, Bosnians, Bosnia and Herzegovina.*

UVOD

Naučna “neproučenost“ historije Bosne, omogućila je uvelikoj mjeri pogrešnu i zlonamjernu interpretaciju te se kroz cjelokupnu historiju nastojalo negirati državno – pravni kontinuitet i teritorijalni integritet Bosne, što je posebno aktualizirano u devetnaestom i dvadesetom stoljeću od susjednih zemalja s osnovnim ciljem da se dovede u pitanje postojanje Bosne kao države.¹ Istina, ima neproučenih i nerasklupljenih momenata u historij Bosne, ipak izuzetno značajni i dostojni dokumenti i njeno hiljadu višegodišnje postojanje u raznim vidovima potvrđuju da je ona uvijek bila zemlja Bosanaca, Bošnjana, a kasnije i bosanskih Srba i bosanskih Hrvata kako su se oni kroz historiju pod raznim uticajima nacionalno opredjeljivali.

Nije nam namjera da šire elaboriramo filološko, leksikografsko i etimološko ime Bosne “jer još uvijek nije znanstveno utvrđeno porijeklo i etimologija imena Bosna, tog danas toliko proširenog onomona, toponima, hidronima i etnika“.² Profesor Filipović, vrši elaboriranje i razradu više pristupa, tipa što je “da se, u slučaju riječi Bosna, radi o hidronimu novijeg poslijerimskog porijekla“ (...) “sama riječ Bosna poticala od nekog staroslavenskog ili čak uraloaltajskog korijena“ (...) “od činjenice da su Slaveni, kad su se doseljavali na Balkan, bili klijenti ili ovisnici od Avara i nekih drugih naroda turskog porijekla, od kojih su primili mnoge riječi, pa bi i riječ Bosna poticala od tada.“ Druga mogućnost, po mišljenju Muhameda Filipovića, je “da riječ Bosna ili BOS, predstavlja originalni slavenski onomon, jer se isti korijen i slične riječi mogu naći po gotovo cijelom području koje naseljavaju Slaveni. Tako se npr. Korijen BOSNA javlja, kako u toponomastici ovih regija, tako i u Slavenskoj onomastici uopće kao i među etnicima.“ Nadalje, ime Bosna izvodi se od rimskog municipija Bistue Nova kod Zenice ili Travnika po kojima se navodno nazivala Bistuenska biskupija 530. i 533. godine, a također se poistovjećuje s imenom rimske postaje Bosante, negdje na ušću rijeke Bosne.³

U svom djelu koji je prvi pisani dokument “De administrando imperio“

---

¹ Šire o ovome: Mušeta-Aščerić, V., Za novi pristup bosanskom srednjovjekovlju, str. 330.

² Filipović, M., Bosna i Hercegovina – najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice, Edicija “Science“ Sarajevo, 1997, str. 11.

³ Enciklopedija SR BiH, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb, 1983, str. 79.

bizantijskog cara Konstantina Porfirogenita zabilježeno je da: “taj toponim, hidronim i etnik, odnosno onaj koji govori o zemlji Bosni, rijeci Bosni i državi Bosna, prvo u formi Bosena, a potom i o njenim stanovnicima, koji se nazivaju Bošnjani”⁴ ukazuje na historijski dokumentiranu potvrdu o njenom postojanju. Konstantin Porfirogenit 929. godine tu direktno spominje “Zemlja Bosna” kao mala oblast sa dva grada Katena i Desnik, da je “Bosna sastavni dio Raške koja na rijeci Cetini graniči sa Hrvatskom”⁵ što jedan broj historičara, posebno srpske provincijencije (Sima Ćirković, Dragoslav Janković) na osnovu tog stava smatraju da je Bosna “srpska zemlja” i “da je Bosna u devetom i desetom stoljeću srpska” i da “još sredinom desetog stoljeća kada se ime Bosna prvi put javilo u historiji, ona predstavlja samo deo Srbije”⁶ što, u svakom slučaju predstavlja dio programa realizacije velikosrpske politike teritorijalnog ekspanzionizma.

Hrvatska historiografija stoji na stajalištu da državna povijest BiH počinje sa srednjovjekovnom bosanskom državom, koja je imala izrazito hrvatska obilježja. Kao ključnu činjenicu ističe banske titule njenih državnih poglavara, naglašavajući da je “Banska čast čisto hrvatska ustanova...” Ona nam “svjedoči da su u Bosni živjeli Hrvati od najstarijih vremena. Najstarije hrvatsko pisano djelo “Methodos” navodi da je na Duvanjskom polju god. 753. zaključeno da se u više pokrajina postave banovi na čelo državne uprave.”⁷

Bosna je specifična i po tome što ona nikada nije mjenjala svoje ime; Ibrahim Tepić kaže: “Bosna je jedina balkanska zemlja koja je i u nomenklaturi osmanskih naziva pokoljenjima zadržala svoje ime, prvo u nazivu jednog sandžaka, a od 1850. godine u nazivu najveće administrativno – upravne cjeline ili pašaluka”⁸. Cjelovitost teritorija koji je, uglavnom, ostao isti kao u srednjovjekovnoj Bosni, što su svi kasniji ugovori uzimali kao osnovicu teritorija srednjovjekovne Bosne, kao i sve specifičnosti koje karakterišu ovu zemlju, nije se, prema tome, bitnije mijenjala. Ime Bosna registruje i “Kronika Popa Dukljanina” i “Franačka kronika”. Stoga se zasigurno može uzeti u obzir da je ime Bosna – rijeka, zemlja i država poznato još i prije ovih historijskih dokumenata, čak i prije devetog stoljeća. Ne ulazeći u to, ili kako kaže akademik Muhamed Filipović: “da li je rijeka Bosna dala ime zemlji Bosni ili je zemlja Bosna dala ime istoimenoj rijeci, ili je neko slavensko pleme, doselivši se na taj prostor, dalo ime i zemlji i rijeci, pa zatim i državi, koju je na zemlji oko te države stvorilo, ili je neka uraloaltajska riječ postala naša domaća riječ od najvećeg značaja, u povjesti ostaje ime Bosna kao ime za jednu rijeku, zemlju i na toj zemlji nastala država koja je zasvjedočena još u prvoj polovini desetog stoljeća, ali zasigurno postojeću još i iz ranijih vremena. Značajno je da se, od tada do danas, ova tri imena nisu promijenila, osim što su zemlja i država dale ime narodu koji u njoj živi i koji se počeo nazivati Bošnjani, da bi se kasnije imenovao Bošnjaci ili Bošnjani”⁹.

Svijest o političkoj i društvenoj zasebnosti srednjovjekovne Bosne, kao i zasebnoj etničkoj pripadnosti, međutim, osjećali su sami njeni stanovnici. “Srednjovjekovni

4 Isto, str. 11.

5 Nilević, B., Proces afirmacije srednjovjekovne Bosanske države, u knjizi, BiH od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, Generalštab A R BiH, Sarajevo, 1995, str. 35.

6 Sima Ćirković, Istorija srednjovjekovne bosanske države, SZK, Beograd, 1964., str. 37- 43.

7 Navodi iz knjige Etnička povijest BiH, Dominka Mandića, Rim, 1967., str. 34-35.

8 Ibrahim Tepić, BiH od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine, BiH od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, Generalštab A R BiH, Sarajevo, 1995, str. 131.

9 Filipović, M., isto, str. 12

Bosanci se nigdje njezina imena ne odriču (Bosne), niti se zaklanjaju iza slavenske pripadnosti, šta više, oni svoje bošnjaštvo svugdje samosvjesno ističu i zapisuju”. Čak i uz imena robova kupljenih u Bosni redovno je zabilježeno da su “*de genere et natione Bossinensium*”. Dok “svijest o pripadnosti zajedničkom pojmu hrvatskog naroda u sklopu srednjovjekovnog društvenog ustrojstva još nije mogla postati općom za glavninu ljudi na hrvatskom prostoru, pa će se to zbiti tek u razdoblju nacionalne integracije”, u srednjovjekovnoj Bosni je situacija bila obrnuta. Isto tako, dok se ime hrvatske jezgre nije uspjelo proširiti na cjelokupnom prostoru koji je ušao u sastav hrvatske države, uostalom kao i kod istočnih susjeda, dotle je u Bosni tokom srednjeg vijeka bosansko ime obuhvatalo cjelokupan politički prostor.¹⁰

Prema tome, u Bosni su živjeli Bošnjaci, Bosanci sa jasno određenim identitetom, koji kroz cjelokupnu historiju veže ista sudbina, prostor i najčešće, pod naletima raznih osvajača borba za opstanak. Bosna kao zemlja Bosanaca imala je različite vjere. U Bosni su bile tri različite velike crkve: Crkva bosanska, koja je bila jasno izložena različitim optužbama, a posebno kao neomanihejska jerez, druga, Katolička crkva koja je posebno poslije Kulina bana u vrijeme posljednjih bosanskih kraljeva Stjepana Tomaša i Stjepana Tomaševića sprovela u Bosni rekatolizaciju pod utjecajem Rima i Ortodoksna crkva. Dolaskom Turaka, odnosno osmanlijske vlasti, (mada je i ranije bilo, istina u manjem obimu), počinje uticaj islama. I na kraju, kada su Židovi bili protjerani iz Španije u Bosnu, po odobrenju sultana Selima, 1540. godine došla je veća skupina Jevreja koji su sa sobom donijeli judizam kao i obilježija jevrejske kulture i civilizacije. Dolazak Jevreja obogatio je Bosnu, jer su oni vrlo brzo postali izrazito učeni i bogati ljudi, trgovci. Prema tome, sagledavajući multireligijski karakter Bosne, može se zaključiti da je ona “malim prekidima bila, tokom cijele svoje povijesti zemlja u kojoj je vladao vjerski pluralizam.”

POVIJESNI KONTINUITET RAZVOJA DRŽAVNOSTI BiH

Neki podaci pokazuju da je i među ilirskim plemenima na ovom prostoru postojala institucija narodne skupštine, koja je odlučivala o najvažnijim pitanjima od interesa za cijelu zajednicu. Karakterističan je primjer plemena Dezitijati do kojeg se došlo analizom jednog podatka rimskog historičara Diona o suđenju Batonu Breučkom u vrijeme Batonovog ustanka u prvoj deceniji naše ere.¹¹ Dionov podatak o tome da je Baton Dezitijatski predao Batona Breučkog okupljenoj vojsci na suđenje i donošenje presude jedan je od značajnih pokazatelja koji na posredan način omogućavaju sagledavanje temelja unutrašnjeg uređenja dezitijatske društveno-političke formacije.

Bosna se u srednjem vijeku prvi put spominje kao zemljica smještena u gornjem toku rijeke Bosne. Prvo se formirala kao oblast u sastavu jačih susjednih država, (Bizanta, Ugarske) a zatim postaje poluzavisna ili samostalna država sa svojim banovima (XII.–XIV. st.) i konačno od 1377. godine s kraljevima, sa znatno proširenim granicama.¹² Osim vladara, u srednjovjekovnoj bosanskoj državi veoma važna institucija bio je državni sabor, poznatiji kao stanak. On se u izvorima susreće i pod

¹⁰ Mušeta-Aščerić, V., Za novi pristup bosanskom srednjovjekovlju, isto, str. 336.

¹¹ Batonov ustanak se uzima za početak historijskog perioda na ovim prostorima i kraj praistorijskog. Više o ovome: Mesihović, S., Rimski vuk i ilirska zmija, Posljednja borba, Filozofski fakultet Sarajevo, 2011.

¹² Šire o ovome u knjizi: BiH od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata, II izd, Sarajevo 1998.

nazivima: zbor, sva Bosna, sav rusag bosanski, a ponekad i samo Bosna, te consilium, universale colloquium, collatio, adunacio i dr.¹³ Izraz stanak prvi put se spominje u povelji bana Tvrtka I Kotromanića 1354. godine. Stanak je sazivan po potrebi, a obično ga je sazivao vladar koji bi predsjedavao njegovim radom i vodio sjednice. U vrijeme krupnih unutrašnjih problema u zemlji, do kojih bi povremeno dolazilo, kao što je naprimjer bila smjena vladara, stanak bi sazivala krupna vlastela.

Srednjekovna bosanska država

Primjenjujući dinastičko-vladarski slijed periodizacija srednjovjekovne Bosne bi mogla imati tri perioda i to period banova, period kraljeva i period uspostavljanja osmanske vlasti. Dakle, Bosna je od početka vlasti zasigurno bila banovina. Ban kao vrhovni vladar Bosne, sve do Tvrtka .bio je zadužen za državnom upravom zemlje. Srednjovjekovni sistem vladanja u Bosni je bio sličan ostalim srednjovjekovnim državama, gdje je postojala određena vlastela, koja je vladala dijelovima Bosne i subsekventno pomagala Banu u upravljanju državom. Samo određena vlastela uz pristanak bana, mogla je da trguje u svoje ime i u ime Bosne sa Mlečanima ili Dubrovačkom republikom. Najviše je bila trgovina soli i ruda. Ponekad su i ratovi izbijali zbog želje da drugi preuzmu tu trgovinu, primjer Konavaoskog rata Ban je bio zadužen za trgovinu i rudarstvo. Plemići su mogli također da uvoze strance, posebno Saksone, koji su bili nadasve vrhunski rudari, u rudnicima Olovo i Srebrenica.

Banovina Bosna

Ugarski dokument o Bosni iz 1137. godine potvrđuje da je Bosna početkom XII stoljeća samostalna država. Bosna se u tom dokumentu spominje kao “bosnensis dukatus”¹⁴ Ban Borić je prvi po imenu poznati bosanski vladar. O Boriću i Bosni postoje dva odlomka iz Cinamova djela (Epitome): “Bosna nije potčinjena arhižupanu Srba, nego narod u njoj ima poseban način života i upravljanja.”¹⁵

U vrijeme bana Kulina (1180-1204.) istorijski izvori potvrđuju da postoji “već izgrađen državni aparat u Bosni“, da ban ima svoju “dvorsku kancelariju“ i “prilično velike prihode,“ a Bosna doživljava zavidan “kulturni napredak.”¹⁶ Izdavanje poznate povelje Dubrovčanima 05. IX 1189. godine kojim se garantuje sloboda trgovine dubrovačkim trgovcima i sloboda kretanja potvrđuje da se ban Kulin ponaša kao gospodar zemlje Bosne, da je okružen velikašima, te da ima dvorsku kancelariju, što predstavlja poslednju kariku u izgradnji državne vlasti. Papinski izvori Kulina nazivaju gospodarem Bosne za vrijeme njegova prisustva zboru na Biljinom polju 1203. godine “presente bano Culino domino Bosnae”¹⁷ Sjećanja na “velikog, srećnog, plemenitog bana i moćnog muža“ bana Kulina su lijepa, a u narodu je ostala poslovice “od Kulina bana i dobrih dana.“

Samostalnost Bosne a ne vazalni odnos za vrijeme banovine potvrđuju papina pisma vladarima susjednih zemalja i povelje koje su izdavali bosanski banovi. Tako ban

¹³ Pelidija, E., Geneza bosanske državnosti, str. 25.

¹⁴ Anto Babić, Iz istorije srednjovjekovne Bosne, Sarajevo, 1972, str. 79.

¹⁵ Mijušković, Vizantijski izvori IV, 1971, str. 1-106.

¹⁶ Dinić, Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb, 1958, str. 562, 563.

¹⁷ Nada Klajić, Srednjovjekovna Bosna, str.79

Ninoslav svojom poveljom (1234) Dubrovčanima garantuje slobodu kretanja, oslobađa ih poreza i daje im zaštitu u slučaju rata sa raškim odnosno srbskim vladarom. Za svoje vladavine Stjepan II Kotromanić (1322-1353) je osnažio i proširio banovinu Bosnu. Humsku zemlju sa Krajinom između Neretve i Cetine i Završja stavio je pod bosanski suverenitet.

Poglavari bosanske crkve su stajali čvrsto uz bosanske vladare, podupirući njihovu politiku. U tu skladnu zajednicu bosanskih vladara i predstavnika bosanske crkve nisu izvana mogli prodrijeti niti Bribirci (Šubići), niti Arpadovici ili Anzuvinci. Tu je bila njihova zajednička snaga koja je branila Bosnu.¹⁸ U tom duhovnom dvojstvu bosanskih vladara u XIII i XIV st. leži, po svoj prilici, jedna od tajni njihovog uspjeha. Sudeći prema podacima jedne isprave, vladari su kod kuće čvrsto stajali uz crkvu bosansku, ali su prema vani, izvan svoje zemlje, uvijek djelovali i nastupali kao pravovjernici. Članovi bosanske crkve nisu ulazili u državno vijeće, a bosanski (katolički) biskupi su bili daleko od Bosne (u Djakovu, u Slavoniji). Bosna je tada bila u usponu svoje najveće moći, kada je porazila i srpskog cara Dušana "silnog" 1350, kada je bio udario na Bosnu.

U tadašnjoj Bosni postoje dva sudska i politička tijela: dvor i vladanje (kraljevstvo ili rusag, orsag, državno vijeće), koji jednako odlučuju o raznim pravnim poslovima¹⁹. Zatim, postoje vrlo zanimljive sankcije, prijetnje onima koji bi porekli svoju zakletvu. U Bosni je bila uobičajena skupno vlada, kakva je bila, naprimjer, u vrijeme bana Stjepana II, sa bratom Vladislavom. Napočetak Tvrtkove vladavine bilo je četveroskupna vladara: Vladislav (otac), Jelena (majka) i oba sina Tvrtko i Vukac. Poslije Vladislavove smrti, na djelu je trojstvo (majke i oba njena sina). To se naročito ogledalo u potpisivanju raznih povelja, darovnica, potvrđnica i sl. Poslije pobjede nad Ludovikom 1363. Tvrtko oduzima bratu Vukcu bansku čast i sam se proglašava "banom čitave Bosne." Tim činom u Bosni definitivno prestaje u upravljanju državnim poslovima svaki oblik skupnovlade, prelazeći tako iz porodičnog oblika upravljanja državom, kao nekom vrstom privatne baštine, iz privatnopravne sfere u javnopravnu sferu.

KRALJEVSTVO BOSNA

Kraljevina je slijedeći oblik organizirane državne vlasti u srednjovjekovnoj Bosni. Tvrtko I, jedan od najuspješnijih bosanskih vladara, kruniše se 1377. za kralja Bosne. Uzeo je za sebe ime Stjepan (Stefan), odabravši prvomučenika Stjepana za zaštitnika svoga roda. Od tada će svi bosanski kraljevi ispred svoga imena nositi i ime Stjepan (Stefan). Njegovi pretci su porodičnim vezama bili vezani za dinastiju Nemanjića koja je smrću cara Uroša 1371. izumrla i po baki Jelisaveti Tvrtko je polagao najviše prava na srpsku krunu. On se tada potpisivao kao: "Stefan Tvrtko v hrista Boga kralj Srbijem i Bosne i Primorju."²⁰

Stjepan Tvrtko je podržavši 1386. ustanak hrvatskih i dalmatinskih velikaša protiv ugarske krune, ubrzo zavladao 1390. Hrvatskom i Dalmacijom i proglasio se kraljem hrvatsko-dalmatinskim od Velebita do Cetine i od Cetine do Kotora. Time je proširio granice bosanske srednjovjekovne države na najširi prostor koji do tada i poslije njega

¹⁸ Istraživanja, Glasnik zemaljskog muzeja BiH, 1906, str. 404-405.

¹⁹ Srednjovjekovna Bosna, str. 182-215.

²⁰ Isto, 213-264.

nije uspjelo ni jednom srednjovjekovnom južnoslavenskom vladaru.

Načelo Tvrtkove vladavine je bilo: "da je Bosna tim jača, je slabija Ugarska, i obratno"²¹. Ban Stjepan II i kralj Tvrtko su dva bosanska vladara koja su najduže i najuspješnije vladali Bosnom. Nasljednici kralja Tvrtka nisu imali harizmu koja je mogla motivirati bosanske velikaše na jedinstvo zemlje i efikasnost vladanja koju je on imao. Bosna je ulazila u krizu vladanja. To su iskoristili gospodari bosanskih zemalja (Usore, Soli, Donji Kraji, Zapadne strane (Završje), Hum, Podrinje i Primorje) i ne obzirujući se na kraljevu vlast, silno se uzdigli. Upravljali su svojim posjedima (oblastima) kao samostalni gospodari, imajući svoj dvor, svoju vlastelu, dijeleći počasti i izdavajući svoje povelje. Vlastela rusaga bosanskog (državnog vijeća) je odlučivala s kraljem o najvažnijim državnim poslovima, a odlučivala je i o tome ko će iz dinastije Kotromanića doći na kraljevsko prijestolje Bosne.²² Međusobne borbe među bosanskim velikašima doprinijele su ukupnom slabljenju moći zemlje. Slabljenju moći zemlje doprinijela su i stalna nastojanja njenih susjeda, prije svega Ugarske, da Bosnu potčine pod svoju vlast. To je olakšalo turska osvajanja u Bosni, kao i rascjep među velmožama na one koji su surađivali sa Ugarskom i one koji su surađivali sa Turskom u svojim međusobnim razračunavanjima. Definitivna najava propasti srednjovjekovne Bosne nastala je kada su njena dva posljednja kralja, otac i sin, Stjepan Tomaš i Stjepan Tomašević, otpočeli progone pripadnika bosanske vjere u svome narodu i njihovo prisilno prevođenje na katoličku vjeru. Tada je nastalo ono stanje koje se može svesti na parolu: "Bosnu nije imao ko da brani".

BOSNA I HERCEGOVINA U OSMANLIJSKOM CARSTVU

Pad srednjovjekovne Bosne

U dosadašnjoj historiografiji BiH osmanskog perioda, nerijetko su mnogi autori nekritički prilazili izučavanju pojedinih pitanja. To je rezultiralo mnogim predrasudama u kojima su 415-godišnju osmansku vladavinu neki glorifikovali kao period potpune tame i nazadovanja, a drugi išli u drugu krajnost uljepšavajući i ono što ozbiljnija znanstvena kritika negira.

BiH je nakon upornih napada turske vojske 1463. godine pala pod vlast Otomanskog carstva. Bosanski kralj je uhapšen u Ključu i doveden pred sultana. Bio je primoran narediti predaju utvrda koje su još pružale otpor. Poslije naloga, piše Modruški, otpor je prestao i za osam dana se predalo 70 tvrđava²³. Samo je šest gradova sačuvano i dobilo jake posade. Svi su ostali bili razoreni ili srušeni sa zemljom.²⁴

Za mnoge je izgledalo da je Bosna "šaptom" pala pod vlast Osmanlija. To nije tačno. Osmanskoj vojsci poslije 1463. godine, bilo je potrebno više decenija da uspostavi sultanovu vlast samo u onim granicama u kojima se nalazila Bosanska kraljevina posljednje godine svoje srednjovjekovne državnosti. Kada je riječ o teritoriji današnje Bosne i Hercegovine, Osmanlijama je bilo potrebno 13 decenija, sve do

²¹ Klaić, Povijest Bosne, str. 193- 194

²² Anđelić, P., Barones regni i državno vijeće srednjovjekovne Bosne, Prilozi, br. 11-12, Sarajevo, 1975.

²³ Šunjić, M., Uništenje srednjovjekovne bosanske države, str. 91, u knjizi: BiH od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata, II izd, Sarajevo, 1998.

²⁴ Džaja, Dž., Konfesionalnost i nacionalnost BiH, Svjetlost, Sarajevo, 1992. str. 22.

zauzimanja Bihaća 1592. godine. Naime, Osmanska vojska ovu Kraljevinu počela napadati još od 1386. godine i u narednih 77 godina, shodno svojoj provjerenoj taktici da u svim prilikama buduću žrtvu politički, vojno i ekonomski oslabi, prije nego zada posljednji udarac, osmanska vojska je nekad intenzivnije, a nekad slabije upadala i razarala Bosnu. To isto je radila i sa drugim srednjovjekovnim državama na prostorima jugoistočne Evrope. Grčevita borba za održavanjem Kraljevine vođena je od domaćih ljudi i diplomatski i vojno.²⁵ Svi društveni slojevi iz ovog perioda su na razne načine u tih proteklih 77 godina produžavali život srednjovjekovne bosanske države.

U to vrijeme, nijedna istaknutija ličnost iz reda bosanskog plemstva nije se pridružila Osmanlijama, izuzev Vladislava, sina hercega Stjepana Vukčića-Kosače koji ih je i doveo u Kraljevinu “Srednjovjekovna bosanska država nije dakle sama od sebe propala, niti je jednim udarcem noge srušena kao crvotočna zgrada, kako se rugao Vladimir Ćorović, nego je, i prema onome kako Venecija piše Firenci 14. VI 1463., pred očima svijeta izgorjelo jedno ugledno kraljevstvo— aredet ante oculos opulentimum regnum!”²⁶

Čovjek, pod čijom komandom je zauzeta Bosna, Mehmed II, je bio jedan od najuspješnijih vojskovođa Osmanlijskog carstva u njegovoj historiji. Pod njegovom komandom je 1453. godine osvojen Carigrad, a potom stavlja pod kontrolu cijelu Anadoliju, te daje sebi titulu "Fatih", što znači "Osvajač". Potpuno je uništio mletačku armiju u Grčkoj, zauzeo Bosnu angažujući 150.000-200.000 vojnika, te osvojio Moldaviju i Mađarsku, a bio je u procesu pripreme velike invazije na Italiju, kada je umro 1481. godine. Turska je tada bila najjača svjetska velesila, a “topovi su tada rješavali sve“ u korist Turske.

Dolazak Osmanlija je vjerovatno značajan događaj u historiji BiH, i imao je ogromne vjerske, jezičke, kulturne, političke, i vojne posljedice za područje Bosne i Hercegovine. U to su vrijeme s povijesne scene iščezle tri bosanske srednjovjekovne institucije: bosansko kraljevstvo, bosanska crkva i bosansko srednjovjekovno plemstvo.²⁷ Za vrijeme osmanlijske vladavine islam i judaizam se po prvi put značajno pojavljuju u Bosni dok se pravoslavlje širi na čitav prostor današnje države.

Ličnosti u Osmanlijskom carstvu bosanskog porijekla imaju uticaj na tok historije daleko van granica njihove domovine,²⁸ dok u samoj Bosni su utemeljeni gradovi poput Sarajeva i Mostara, a sa njima i izgrađeni impresivni arhitektski objekti poput Starog Mosta. Savremene granice BiH također potiču iz ovog doba.

Osmanlijsko carstvo je bilo u svojoj suštini vojna organizacija, koju su interesirala samo nova osvajanja i ubiranje poreza, te je njen administrativni sistem bio dizajniran za osiguravanje prevashodno dvije stvari: ljudstva za vojsku i novac za njeno plaćanje. Ovaj administrativni sistem je bio vrlo revnosno provoden, prvenstveno kroz porezne registre stanovništva iz kojih se mogu vidjeti, što se Bosne tiče, dvije stvari: proces prelaženja stanovništva na Isla, jer su ovi porezni registri razvrstavali stanovnike po vjeroispovjesti, a također se iz njih može vidjeti stradanje i migracija stanovništva.

Prvi porezni registar Osmanlijskog carstva uspostavlja u Bosni već 1468. godine i iz njega se može vidjeti da u prvih pet godina ne baš veliki broj stanovništva

²⁵ Više u: Šabanovića, H., Bosansko krajište, Godišnjak Istorijiskog društva BiH, IX, Sarajevo 1957.

²⁶ Šunjić, M., isto, str. 89-94.

²⁷ Džaja, M.S, isto, str. 22.

²⁸ Više o tome u knjizi: BiH od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata, II izd, Sarajevo 1998.

prelazi na Islam, da bi već, po poreznom registru iz 1520. godine broj muslimana prešao 45% ukupnog broja stanovnika, dok nam porezni registar iz 1624. godine govori da u Bosni živi oko 150.000 katolika, oko 75.000 pravoslavaca i čak 450.000 muslimana. Dakle, glavni proces prelaženja na islam je trajao dobrih 150 godina i nije se dogodio preko noći.²⁹ Bosna je za cijelo vrijeme Osmanlijskog carstva imala povlašteni status u odnosu na sve druge zemlje koje ulaze u njen sastav. Bošnjačka feudalna gospoda je ne samo zadržavala svoje posjede nego je imala pravo i na nasljeđivanja istih, unutar svojih obitelji, a kako ćemo kasnije vidjeti Bošnjani u Bosni, tokom vremena, potpuno preuzimaju lokalnu vlast u svoje ruke, što apsolutno nije bio slučaj u ostalim zemljama koje ulaze u sastav Osmanlijskog carstva. Iz, već pomenutih, poreznih registara se može vrlo jasno pratiti i jedan drugi proces, a to je širenje pravoslavlja u Bosni. Tokom srednjovjekovne Bosne pravoslavlje je šireno među Bošnjanima bogumilima, s gotovo nikakvim rezultatom, izuzev u Hercegovini gdje je dio Bošnjaka prihvatio pravoslavlje mirnim putem dok je kod Drine šireno nasilno. Međutim, po ulaženju Bosne u sastav Osmanlijskog carstva u Bosnu se doseljavaju Vlasi (pravoslavni stočari) i preko njih je još jedan dio Bošnjaka prihvatio pravoslavlje. Oni kao i Bošnjani koji su ranije prihvatili pravoslavlje su bili Bošnjaci pravoslavci isto tako je i jedan dio Vlaha postao bošnjački.

Bosanski ejalet

Na osvojenom području Osmanlije su organizirale novu upravnu jedinicu Bosanski sandžak sa sjedištem u Vrhbosni. Na području Hercegovine 1470.godine osnovan je Sandžak Hercegovina, a pet godina kasnije najveći dio Hercegovine nalazio se pod turskom okupacijom.³⁰ Između 1477. i 1480. osnovan je i Zvornički sandžak. Turci ubrzo prodiru i u Dalmaciju i osnivaju Kliški sandžak, u dijelu Slavonije Sandžak Začasna, a u Lici Krčko-lički sandžak. Svi su sandžaci ujedinjeni u jednu upravno-političku i vojnu jedinicu pod nazivom Bosanski pašaluk, beglerbegluk ili elajat. Pašaluk je zapravo bio samostalna upravna i vojna jedinica ovisna o samom sultanu. Do 1580. godine Bosna je bila u statusu sandžaka, a od 1580. godine stiče status ejaleta. Bosanski ejalet je bio pod upravom paše ili beglerbega, a uključivao je u sebi cijelu današnju BiH, plus dijelove koji se danas nalaze u sastavu Hrvatske, Crne Gore i Srbije. Vrlo je važno uočiti ovu cjelovitost Bosne i poseban status koji ona uživa do samog kraja njene okupacije od strane Osmanlijskog carstva, dok su susjedne zemlje bile rascjepkane na više ejaleta, Bosna ostaje jedinstvena zemlja i zadržava svoj teritorijalni integritet, kroz cijelo vrijeme osmanlijske okupacije. Prvo sjedište Bosanskog ejaleta je bilo u Banjoj Luci, koje se 1639. godine seli u Sarajevo, zatim u Travnik 1697. godine i opet u Sarajevo 1850. godine. Državna politika se sastojala uglavnom u tome da se zemlja drži pod kontrolom i da se porez redovito isplaćuje Osmanlijskom carstvu. U zemljama pod vlašću Osmanlijskog carstva bilo je više vrsta civilnih zakona, a generalno je vođen na lokalnom nivou od strane kadije kao najvažnijeg administratora na lokalnom nivou, dok je oblast kojom upravlja kadiluk. Određeni broj kadiluka je činio sandžak, nad kojim je administracija bila od strane vojske. Više Sandžaka su činili ejalet, odnosno pašaluk.

---

²⁹ Više o ovome vidi: Noel Malcolm, *Povijest Bosne*, Zagreb-Sarajevo, 1995, str. 73.74

³⁰ Enciklopedija SR BiH, *Jugoslavenski Leksikografski zavod*, Zagreb, 1983, str. 86.

Turci su u svim osvojenim zemljama uspostavljali društveno-ekonomski poredak feudalnog tipa poznat kao timarsko-spahijski sistem. Timarnici ili spahije bili su neka vrsta sitnog vojnog plemstva, a položaj je bio uvjetovan besprijekornom službom sultanu. Osmanlije su pojedine oblasti koje su se nazivale vilajetima davale istaknutijim vojnicima obično begovima. Često je vilajet bio ranije poznata župa koja je bila u vlasti velikaša. Turci su ostavili vlastelinstva sačuvanim samostanima i crkvenim ustanovama. U isto vrijeme nastajala su zadužbinska dobra islamskih vjerskih i dobrotvornih ustanova (džamija, škola, hanova i sl.), tzv vakufi, uglavnom od zemlje koja se nalazila u punoj privatnoj svojini istaknutih pojedinaca.

Ratovi i odbrana bosanskog elajeta

Na vojnom planu u ovome periodu Bošnjaci bivaju regrutirani i učestvuju u mnogim ratovima koje je vodilo Osmanlijsko carstvo; od rata protiv Austrije od 1593. do 1603, Kandijski rat sa Venecijom (Mlecima ili Bnecima) od 1645. do 1669. godine, te ponovo protiv Austrije 1663. godine, poslije čega dolazi do primirja, koje traje sve do 1683. godine, kada se rat nastavlja. U periodu od 1684. do 1687. godine Austrijanci postepeno osvajaju Mađarsku, koja je uglavnom bila pod vojnom kontrolom bosanskih spahija, što je prouzročilo veliku migraciju Bošnjaka iz Mađarske u Bosnu. Također, Venecija je izvršila veliki napad na Bosnu 1685. godine, koji je bio uspješno odbijen. Potom se, 1697. godine, događa jedna od najtežih invazija na Bosnu od strane Austrijske vojske, pod komandom princa Eugena Savojskog. Poslije pobjede u južnoj Mađarskoj, oko 6000 austrijskih vojnika dopire čak do Sarajeva i njegove branitelje zatiče potpuno nespemne za borbu, te 23. oktobra 1697. godine gotovo potpuno spaljuju Sarajevo, koje je tada bilo sjedište Bosanskog elajeta i poprilično veliki grad sa preko 120 džamija. Austrijska vojska se povlači, a sam rat sa Austrijancima se završava tako što dolazi do sklapanja "Karlovačkog mira", koji je sklopljen u Sremskim Karlovcima 1699. godine.

Ovaj rat je bio prvi veliki vojni poraz Osmanlijskog carstva, jer Mađarska i Transilvanija bivaju prepušteni Austriji, a veliki dio Dalmacije i Grčka prelaze pod nadzor Venecije. Rezultat proteklih ratova sa Venecijom i Austrijom, odnosno gubljenje velikog teritorija, bio je veliki udarac Osmanlijskom carstvu, koje je "jedva dočekalo" prvu priliku da ponovo započne rat sa Venecijom, što se i dogodi 1714. godine, poslije kršenja određenih odredaba "Karlovačkog mira" od strane Venecije. Austrija ponovno postaje saveznik Veneciji te bilježe veliku pobjedu kod Novog Sada (Petrovaradin) 1716. godine, dok su svi njihovi napadi na Bosnu bili uglavnom uspješno odbijeni. Poslije toga dolazi do sklapanja novog mira u Požarevcu 1718. godine, poslije čega Austrija i Venecija uzimaju neke dijelove Bosne, te se uspostavlja današnja jugozapadna granica Bosne.

Sve ovo je rezultiralo da Turska Imperija povisuje poreze prema Bošnjacima, te se događaju velike pobune protiv Osmanlijskog carstva 1711., 1728., 1729. i 1735. godine. Sljedeća veoma bitna godina jeste 1736., kada Austrija krši primirje i napada Bosnu, ali njena vojska biva totalno poražena u bitki kod Banja Luke, te dolazi do novog primirja (Beogradski mir 1739. godine), kada se uspostavlja današnja sjeverna granica Bosne³¹. Zatim, ponovno dolazi do velikih pobuna Bošnjaka protiv Osmanlijskog carstva, koje se

---

³¹ Malcolm, M., Povijest Bosne, Erasmus Gilda, Zagreb, 1995, str.117

dogadaju 1745. i 1747. godine, a poslije velike pobune u Mostaru 1748. godine, sultan šalje pismo "upravitelju" Bosne, Mehmed-paši, koje je sadržavalo samo jednu rečenicu: Bosna mora biti ponovo osvojena. Mehmed-paša se brutalno suprotstavlja pobunjenicima, poslije te naredbe, i postepeno uspostavlja mir u zemlji, i ako je područje Mostara kasnije ponovno nastavilo biti centrom nezadovoljstva prema Istanbulu, tako da je Mehmed-paša bio prisiljen da šalje veliku vojsku na Mostar 1768. godine, da suzbije pobunu.

Godine 1788. je razvijen plan o osvajanju Balkana od strane ruske carice Katarine Velike i austrijskog cara Josipa II., te ubrzo vrše veliki napad na Bosnu. Na početku rata car Josip II je uputio proglas bosanskom stanovništvu i obećava da će poštivati slobodu vjeroispovijesti svim Bošnjacima muslimanima, ukoliko polože oružje i ostanu mirni, ravnopravnost islama sa drugim vjeroispovjestima, pa čak i plaćanje imama i drugih vjersnih službenika iz državne kase, a također su se nadali velikoj potpori katolika i pravoslavaca u cijelom tom planu.³² Kada, 1788. godine, ulaze u Bosnu, jedan mali dio pravoslavaca, zaista, i pristupa austrijskoj vojsci, ali velika većina stanovništva svih vjera, pruža žestok otpor Austrijancima na samoj granici Bosne, ne dopuštajući njihov daljni prodor. Bošnjacima je išla na ruku činjenica da zbog te agresije i Rusija i Austrija bivaju izloženi velikom diplomatskom pritisku, te, konačno, odustaju od te agresije 1791. godine, a zauzvrat sultan odobrava austrijskom caru zvanični status "zaštitnika kršćana", a Rusiji zaštitnicu svih pravoslavnih podanika koji žive unutar Osmanlijskog carstva.³³

Na samome početku ovog perioda događaju se vrlo značajne promjene granica u zemljama susjedima Bosni. Rusija i Austrija ulaze u rat s Napoleonom, koji, poslije niza pobjeda nad Austrijom, uzima Veneciju, Istru i Dalmaciju, uključujući i Dubrovačku republiku 1805. godine. Napoleon postaje saveznik sultanu i pomaže mu u suzbijanju jedne pobune na teritoriji Srbije, a Francuzi su također prisutni na granicama Bosne Sve ove pobune dovele su do značajnih društvenih i političkih promjena unutar Bosne. Najvažnija promjena je, prije svega, bila uspostava kapetanija u Bosni. Kapetan je bio vojni administrator u pograničnim pojasevima i njegov zadatak je bio da uspostavlja vojsku, provjerava putnike koji su prelazili granicu, održava putove sigurnim od razbojnika i da izvršava razne druge policijske i administrativne dužnosti. Teritorija kojom je upravljao se zvala "kapetanija", koja je mogla biti manja ili veća od kadiluka³⁴. U vrijeme sklapanja "Karlovačkog mira" 1699. godine, u Bosni je bilo 12 kapetanija, da bi krajem 18. vijeka njihov broj porastao na 39, pokrivajući praktično cijelu Bosnu. Kapetanije su postojale jedino u Bosni. U svojoj suštini, kapetanije su predstavljale skoro apsolutnu nezavisnost Bosne, što se tiče lokalne uprave, dok se još uvijek morao plaćati porez Osmanlijskom carstvu, ali nisu više stranci direktno vladali, nego sami Bosanci, što je predstavljalo značajan pomak ka nezavisnosti Bosne i činilo je veoma privilegiranom u odnosu na sve ostale zemlje koje su bile pod osmanlijskom okupacijom. 1813. godine sultan pokušava da umanjí ovu nezavisnost, te šalje u Bosnu Siliktar Ali-pašu Derendeliju, koji je imao zadatak da započne proces ukidanja kapetanija u Bosni. Sultan uskoro šalje veliku vojsku, sačinjenu od turskih i albanskih

---

³² Pelidija, E., isto, str.167.

³³ Imamović, M, isto, 326-327

³⁴ Malcolm, N., isto, str.121

vojnika da pokore Sarajevo.³⁵ Novi sultan Mahmut II., 1826. godine vrši veliku reformu vojske (ukidanje janjičara), što nailazi na veliki otpor u Bosni, te sultan šalje Abdurahman-pašu iz Beograda da izvrši ove reforme u Bosni, ali on postiže veoma malo uspjeha u tome.

Godine 1831. diže se velika pobuna Bošnjaka na čelu sa Husein-kapetanom Gradašćevićem za autonomiju Bosne. Te iste godine bosanska vojska, sa Husein-kapetanom Gradašćevićem na čelu, osvaja Travnik i zarobljava vezira, te ga javno ponižava, tjerajući ga da skine novu "reformsku" odjeću i obuče tradicionalnu nošnju. Zatim, bosanska vojska od preko 25.000 vojnika nanosi veliki poraz Velikom veziru na Kosovu³⁶, a 12. septembra 1831. godine, u Sarajevu, i zvanično proglašava autonomiju Bosne, što je praktično značilo puna nezavisnost Bosne, iako je diplomatski poručeno sultanu da će se i dalje on smatrati vrhovnim vladarom Bosne. Sultan, potom, uspijeva da unese neslogu među Bošnjake, i pridobija na svoju stranu Ali-agu Rizvanbegovića i Smail-agu Čengića, te šalje veliki vojni kontigent od preko 30.000³⁷ vojnika na Sarajevo, te bosanska vojska doživljava veliki poraz u maju 1832. godine. Husein-kapetan Gradašćević se povlači u Austriju i pokret za autonomiju Bosne, odnosno za punu nezavisnost Bosne, biva ugušen upotpunosti tek 1850. godine. Godine 1836. nekoliko kapetana iz okoline Bihaća diže pobunu, koja je bila krvavo ugušena od strane vojnih trupa iz Anatolije. Sljedeća velika pobuna se desila 1840. godine, kada je ponovo Vezir bio istjeran iz Travnika, ali i ta pobuna biva uskoro ugašena od strane regularnih osmanlijskih trupa. 1850. godine sultan šalje u Bosnu Omer-pašu Latasa, koji do kraja 1850. godine uspostavlja potpunu kontrolu nad Bosnom i ukida kapetanije, te uvodi novi sistem vlasti, koji je dijelio zemlju u 9 oblasti, od kojih je svaka bila pod vlašću kajmakama. Godine 1875 izbija Hercegovачka buna i veoma brzo se razvija u pravi ustanak, koji ima zapažene rezultate. Godine 1877. Rusija, zajedno s Austrijom, proglašava rat Osmanlijskom carstvu i već početkom 1878. godine Rusi dolaze skoro do Istanbula, poslije čega dolazi do primirja, gdje su Rusi bili ti koji su diktirali uvjete, koji su, naravno, išli puno više njima u prilog, nego njihovim saveznicima Austrijancima. Bosna, pak, je po tome dogovoru ostala dijelom Osmanlijskog carstva, uz velike reforme, i po članku 14. toga sporazuma bosanski prihodi se od tada, pa u naredne tri godine, moraju trošiti isključivo u bosanske svrhe.

Divan i ajansko vjeće

BiH je i za vrijeme osmanske uprave povremeno imala neku vrstu kolektivnog zemaljskog organa, koji, istini za volju, nije imao zakonodavnih i drugih prerogativa koji pripadaju skupštini u modernom razumijevanju tog pojma, ali je imao svoje mjesto u hijerarhiji vlasti tog vremena. Dok se naša zemlja nalazila pod vlašću Osmanlijskog carstva, bosanski kao i ostali namjesnici imali su svoj divan, koji je trebalo da bude neka vrsta savjetodavnog organa. Prema imenu pokrajine, divan bosanskog valije nazivao se Bosanskim divanom. U njega su ulazili glavni službenici administracije, sudstva i finansija, a vremenom su počeli ulaziti i drugi dostojanstvenici i visoki oficiri.

Kada bi se zemlja našla u posebnim prilikama ili je trebalo donositi odluke o

³⁵ Više o ovome vidi u knjizi, BiH od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata, II izd, Sarajevo 1998.

³⁶ Isto, str.186-187.

³⁷ Malcolm, M., isto, str. 165

veoma važnim stvarima, bosanski valija bi na vijećanje u sjedište ejaleta, osim stalnih članova divana, pozivao i ugledne i uticajne ljude iz cijelog ejaleta. Ovi ugledni ljudi, nazivani ajanima, zajedno sa članovima divana raspravljali bi o tim posebno važnim stvarima. Ovi skupovi su se u Bosni nazivali ajansko vijeće, a imali su tako veliku podršku i ugled u cijelom ejaletu da su do njegovog mišljenja morale držati bosanske valije. Najpoznatije ajansko vijeće održano je 1737. godine, kada je upravo ono prisililo predstavnike osmanlijske vlasti da se Bosna digne na noge kako bi se pružio otpor austrijskoj vojsci. Rezultat je bio pobjeda nad Austrijancima pod Banjom Lukom.

Također, ponekad bi domaći uglednici i bez dozvole i znanja osmanlijskih vlasti preuzimali sudbinu zemlje u svoje ruke i na savjetovanjima donosili sudbonosne odluke. Tako su, naprimjer, bosanski prvaci nezadovoljni odnosom sultana prema Bosni, početkom 1831. godine, održali savjetovanje u Tuzli i donijeli odluku o zajedničkoj akciji u borbi za prava kod odlučivanja u poslovima koji se tiču Bosne i za vođu pokreta izabrali Husein-kapetana Gradaševića, najuglednijeg bosanskog kapetana.

Nakon što su Bošnjaci iste godine porazili carsku vojsku na Kosovu, u Sarajevu je sazvan sabor na kojem su uglednici, ulema, službenici i prvaci sela iz svih krajeva Bosne jednoglasno izabrali Husein-kapetana za valiju Bosne u rangju vezira. Ovim činom zvanično je proglašena autonomija Bosne, koja nije bila dugog vijeka, jer su centralne osmanlijske vlasti relativno brzo uspjele pobijediti bosansku vojsku i vratiti stanje na staro. Divan je bio nadležan za sporove u upravi i politici vezane za primjenu zakona, carskih fermana i vezirskih naredbi. Divan su činili kadija koji se starao o primjeni šerijatskog prava, i defterdar, koji se starao o finansijama. Godine 1851, Upravni savjet elajeta zamjenjen je Velikim vječem. Reorganizacijom Bosanskog ejaleta i njegovog pretvaranja u vilajet 1865. godine i Uredbom o organizaciji vilajetske uprave i za Bosanski vilajet predviđeno je obrazovanje Općeg vilajetskog vijeća (Medžlisi umumii vilájet) ili vilajetske skupštine. Prema pomenutoj uredbi birano je 28 poslanika, svaki sandžak delegirao je po četiri predstavnika, dvojicu muslimana i dvojicu nemuslimana. Bilo je predviđeno da se skupštine održavaju jednom godišnje i da maksimalno traju 40 dana. Mandat biranih predstavnika trajao je jednu godinu, a mogli su biti birani više puta. Vilajetska skupština raspravljala je o pitanjima koja bi delegirali izabrani predstavnici, pod uslovom da je valija smatrao da skupština može o tim pitanjima raspravljati, ili o onim pitanjima koja bi joj valija podnio na razmatranje.

AUSTROUGARSKA UPRAVA U BiH

BiH bila je od Kongresa velikih sila u Berlinu, 13. jula 1878. godine, pod okupacijom Austro-Ugarske, koja je imala privremeni karakter, uz formalno zadržavanje sultanovog suvereniteta. Od 1908. do 1918. godine Austro-Ugarska je, suprotno odredbama Berlinskog kongresa, i formalno anektirala BiH. BiH je aneksijom postala kolonija Austro-Ugarske, koja nad njom ima puni suverenitet, i oblike političke organizacije vlasti u kojima aktivno učestvuje i domaće stanovništvo, pod čvrstom kontrolom i ovlaštanjima centralne vlasti iz Beča. Značajni elementi vojne uprave i ograničenja građanskih prava bili su prisutni za cijelo vrijeme austrougarske vladavine. BiH nije bila sastavni dio austrougarske državne strukture.

Međunarodnopravni akti koji su određivali položaj BiH su: član XXV Berlinskog

ugovora i Carigradska konvencija iz 1879. godine tzv. Novopazarskom konvencijom BiH je ušla u sastav Austro-Ugarske, a pod suverenitetom sultana ostat će sve do aneksije 1908. godine. Pravni položaj BiH nakon zaposjedanja u odnosu na međunarodne pravne norme, predstavljao je jednu međunarodnu pravnu anomaliju. Sultan je legitimni suveren BiH ali se stvarna vlast i uprava nalaze u rukama Austro-Ugarske.³⁸ U sklopu austrougarske uprave BiH bila je prvo povjerena Komisiji za poslove BiH pri Ministarstvu vanjskih poslova, a potom je upravu preuzelo Ministarstvo financija pri kojem je osnovan Ured za poslove BiH koji će i ostati do kraja austrougarske okupacije.

Komandant Bosne, Smajl Haki Selmanović izdao je Objavu početkom avgusta u kojoj pozva sve njene žitelje: “ Islame, Hristijane i Latine“ da se “ složno odupru neprijateljima. U objavi se spominje samo Bosna, njeno stanovništvo i prošlost, dok o Turskoj i sultanu nema ni riječi. Muslimansko stanovništvo³⁹ uz malu potporu Srba pružilo je žestok otpor austrougarskoj okupaciji, dok su Hrvati okupaciju, a potom i aneksiju dočekali sa otvorenim oduševljenjem. Za nepuna tri mjeseca jedna od najsavremeniji armija Evrope uz angažovanje oko 300 000 vojnika i oficira vodila je 76 borbi i bitaka protiv 100 000 vojnika skoro isključivo Bošnjaka. Da bi umanjili značaj otpora i njegova organizatora, austrougarska histografija je cijeli Pokret otpora Bosne nazvala Hadži Lojina buna.

Period Austro-Ugarske uprave u BiH praćen je i stalnim iseljavanjem Bošnjaka u Sandžak, Makedoniju i Tursku, kao i doseljavanjem katoličkog stanovništva. To iseljavanje, najbolje pokazuju četiri austrougarska popisa stanovništva u Bosni 1879, 1885, 1895 i 1910. godine. Bošnjačko stanovništvo u ovom periodu je sa 38.6 % svedeno na 32,25% a katoličko povećano za 4,79%. Prema službenim podacima austrougarskih vlasti, između 1883. i 1905. godine iselilo se 32 625 osoba a vratilo ih se 4012. Između 1906. i 1918 iselilo ih se još oko 24 000. Neki muslimanski povjesničari utvrdili su da ukupan broj iseljenika iznosi oko 300 000.⁴⁰

Poduzet je niz mjera modernizacije kojima su se najviše opirali muslimani iako je vlast proglasila da najveću važnost daje na to da se održe muhamedanski begovi i age. Ukinuti su samo oni osmanlijski zakoni koji su se protivili općim pravnim načelima o građanskoj jednakosti. Carskom odlukom od 28. VII. 1882. godine svakoj priznatoj konfesiji bilo je zajamčeno pravo da javno vrši bogoslužjenje i održava svoj svetkovine, ali ni jedno se bogoslužje nije smjelo upotrebljavati u druge svrhe. Kako je Austro-Ugarska pridavala veliku važnost općenito religijama u Kaznenom zakonu su bili tretirani kao zločin huljenje Boga, širenje bezvjerja, ometanje bogoslužjenja i slično.⁴¹

Od proglašenja aneksije, koja je opravdavana potrebom donošenja ustava i demokratizacijom političkog života uvođenjem sabora, do izdavanja ustava za BiH prošlo je više od 15 mjeseci. Nakon dugih priprema i ustavne ankete, on je i proglašen 20. februara 1910. godine pod nazivom Zemaljski ustav (Štatut) za BiH. Statut je svim zemaljskim pripadnicima garantirao jednakost pred zakonom. Iako je ovaj ustav bio prilično ograničen i nije domaćim ljudima i institucijama davao mnogo ovlaštenja već je

---

³⁸ Ibrahimagić, O., Državno-pravni razvitak BiH, Vijeće Bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1998, str. 23.

³⁹ Spahić, M., Povijest islama: za III i IV razred medrese, Sarajevo, 1995. str. 330-331.

⁴⁰ Malcolm, M., isto, str. 191.

⁴¹ Đaković, L.: Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata, Globus, Zagreb, 1985.

vrhovna uprava ostala u rukama Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, njegov značaj je neosporan, jer je on označio početak ustavnog poretka u našoj zemlji. On je u politički život zemlje unio tri nove institucije od kojih je Sabor svakako najvažnija. Iako s ograničenim legislativnim pravima, Sabor je bio institucija bez koje se nisu mogla riješiti značajna pitanja. On je imao pravo da saraduje na onim pitanjima koja zakonom o upravljanju u BiH nisu bila u isključivoj nadležnosti parlamenata Austrije i Ugarske. Donošenjem Ustava i početkom rada Sabora bila je završena izgradnja ustavnopravnog poretka u BiH u doba austrougarske uprave. Ograničenja Sabora bila su višestruka. Sabor nije mogao samostalno predlagati i donositi zakone, a o nekim pitanjima nije mogao ni raspravljati. Zemaljska vlada za svoj rad nije odgovarala Saboru niti je sastav Vlade zavisio od Sabora. S druge strane, Vlada je zavisila od ovog predstavništva u pogledu sredstava kojima je raspolagala jer je visina godišnjeg budžeta zavisila od Sabora. Saborska djelatnost prekinuta je atentatom na prestolonasljednika Franca Ferdinanda 28. juna 1914. Ubrzo nakon atentata, 9. jula 1914. godine formalno je zaključeno četvrto saborsko zasjedanje. Austro-Ugarska je 28. jula objavila rat Srbiji, čime je počeo Prvi svjetski rat, a 15. februara 1915. godine car je raspustio Sabor.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

BiH je još od ranog srednjeg vijeka, kao granična zemlja između istoka i zapada, Bizanta i Franačke, a kasnije Srbije i ugarsko- hrvatske države, bila područje sučeljavanja i sukobljavanja različitih političkih i vjerskih interesa i ideja, brojnih sukoba i ratova. Prvi pisani tragovi o postojanju Bosne potiču iz X stoljeća. Pri kraju XI stoljeća stvara se srednjovjekovna bosanska država koju ravnopravno sa Raškom i Hrvatskom navodi u svojoj hronici (Ljetopisu) pop Dukljanin. Srednjovjekovna bosanska država je bila staleška monarhija u kojoj je vlast vladara bila ograničena i u mnogome je zavisila od vlasti krupne vlastele, tj. od staleškog Sabora. Centralne institucije vlasti srednjovjekovne bosanske države bile su vladar (ban, kralj) i Sabor (stanak), a lokalna uprava je bila u rukama feudalaca po osnovu svojih imunitetskih prava. "Političkim životom feudalne Bosne dominirala je autohtona bosanska vlastela, a vjerskim Crkva bosanska." Za vrijeme kraljevine bana Tvrtka, koji je okrunjen daleke 1377. godine i proglašen kraljem "Srbijem i Bosne i Primorju i zapadnim stranom" Bosna je bila najveća država na Balkanu. Smrću kralja Tvrtka I 1391. godine prestaje uspon bosanske države i otpočinje proces njene postepene propasti. Od tada do danas Bosna je bila dio velikih carstava i drugih država, tu su se sukobljavali i susretali istok i zapad i tri glavne monoteističke vjere. Tu su se sukobljavali različiti nacionalni interesi i moćne svjetske politike.

U svom povijesnom razdoblju BiH je bila u sastavu velikih imperija i drugih država i u vrlo malom razdoblju je bila samostalna, suverena država. Mijenjao se i teritorij Bosne i Hercegovine, vjerska i nacionalna pripadnost, sustavi vrijednosti. Sve to je stvorilo specifično društvo koje i danas karakterizira BiH.

Osmanlijsko razdoblje u BiH trajalo je dobrih 415 godina i ucertalo duboke tragove u povijesnu svijest bosanskohercegovačkih ljudi. Turska vlast u BiH promijenila je gotovo sve zatečene društvene strukture, tipove društvenih odnosa i obrasce. Bosna je prestala postojati kao jedinstveno političko biće; bila je degradirana na upravnu jedinicu ejalet (pašaluk) Osmanlijskog carstva, ali je za razliku od drugih ejaleta Bosanski ejalet imao mnogo viši stepen autonomnosti. Na čelu ejaleta nalazio se

vezir kao sultanov namjesnik. Uz vezira je egzistiralo vezirsko vjeće pod nazivom Divan. Vezir je predsjedavao vezirskim vjećem (Divanom) u sjedištu vezira: u Banja luci (1580.-1639.), u Sarajevu (1639.- 1700.), u Travniku (1700.-1850.), te ponovo u Sarajevu (1850.-1878.). Vezirsko vjeće su činili kadija (brinuo se o zakonitosti šerijatu) i deftedar (brinuo se o finansijama). Nadležnost Vezirskog vjeća prostirala se na pitanja suđenja u poslovima uprave i političkim pitanjima. Pred sami kraj Osmanske uprave nad Bosnom tj. 1864. godine, a u cilju provođenja Tanzimata, Porta je donijela svojevrsni bosanski ustav tj. akt ustavnog karaktera – Uredbu o uređenju bosanskog vilajeta, koja je provedena tokom 1865. i 1866. godine.

U Osmanskom carstvu u cjelini, kao muslimanskoj državi, pa tako i u Bosni postojale su brojne etičke i vjerske manjine tzv. mileti. Te manjine su u skladu sa islamskim propisima uživale zaštićeni status. Tako je u Bosni nastala franjevačka provincija, poznata pod imenom Bosna Srebrena sa ciljem očuvanja uspomene na srednjovjekovnu državu i daljeg vjerskog djelovanja, dušebrižništva i političkog vodstva nad svim katolicima koji su se našli unutar Bosanskog elajeta. Pravoslavno stanovništvo, katolici i Jevreji, imalo je status zaštićene manjine, pa je u periodu Osmanske vladavine u Bosni došlo do podizanja više vjerskih objekata. Nakon progona iz Španije i Portugala, brojni Jevreji su našli utočište u Osmanskom carstvu, a naročito u Bosni. Iako relativno malobrojni igrali su značajnu ulogu u kulturnom, privrednom i političkom životu Sarajeva i Bosne. Gradovi su dobili istočnjački izgled s velikim šarenilom etničkih grupa koje su živjele u odvojenim mahalama. Razvijala se i islamska kultura, čiji se utjecaj osjećao i među kršćanima u jeziku, mentalitetu i životnim navikama. Karlovačkim, Požarevačkim i Beogradskim mirom Austrija postaje zaštitnica, bolje reći ima protektorat nad katolicima u Osmanskom carstvu, a mirom u Jašiju od 1792. godine Rusija ima pravo da kod osmanskih vlasti intervenira u korist pravoslavnog stanovništva, što joj je u praksi davalo pravo protektorata nad njima. Na osnovu ovih mirovnih ugovora nastupili su jači uticaji ovih sila na Balkanu, a i u samoj Bosni.

Berlinskim kongresom Bosna se definira kao BiH, a Austro-Ugarska je dobila mandat da upravlja BiH. U vrijeme austrougarske vladavine dolazi do oštre diferencijacije u BiH na tri različite vjere i društvene strukture i tri različita sustava. Generalno gledano taj period je obilježen pokretima Srba i Bošnjaka za vjersko-prosvjetnu, odnosno vjerski i vjersko-mearifsku autonomiju. Iz tih pokreta su se razvile prve građanske političke stranke u BiH, koje kao politički subjekti nastupaju u prvom Saboru BiH.

Izborni sistem koji održava ravnotežu i paritet između etničko-konfesionalnih grupa rezultat je osnovnih principa austrougarske politike u BiH. Izbor članova Sabora nije bio ovisan o volji birača, nego je bio ovisan o Ustavnoj i zakonskoj normi. Druga bitna karakteristika ovog sistema jeste postojanje kurijskog (klasnog) biračkog prava, koje je počivalo na posebnim povlaštenim klasama birača. Prema ovome pravu pojedinac je imao posebno biračko pravo kao član određene kurije, a ne opće biračko pravo kao pripadnik BiH. Ovaj izborni sistem je pospješio razdvajanje klasa i grupa pristalica različitih konfesija u BiH, naglašavajući i pravno sankcionirajući ono što je već egzistiralo u praksi. Sabor, predsjedništvo Sabora i Zemaljski savjet u kojima je bio inkorporiran stranački sistem za to vrijeme je stabilizacijski djelovao i uticao na uspostavljeni politički sistem. Svaka od triju grupa imala je drugačiju povijesnu sliku i

orijentirala se politički i kulturno prema drugačijem duhovno-političkom vanjskom centru – srpskopравoslavni prema srpstvu, muslimani prema islamu i Osmanlijskom Carstvu, katolici prema hrvatstvu s jugoslavističkim crtama.

LITERATURA

a) Knjige i časopisi

1. Anđelić Pavao, Barones regni i državno vijeće srednjovjekovne Bosne, Prilozi, br. 11-12, Sarajevo, 1975-1976.
2. Babić, Anto, Iz istorije srednjovjekovne Bosne, Sarajevo, 1972.
3. Ćirković Sima Istorija srednjovjekovne bosanske države, SZK, Beograd, 1964.
4. Dinić, Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb, 1958.
5. Đaković, L, Političke organizacije bosanskohercegovačkih katolika Hrvata, Zagreb, 1985.
6. Džaja, Đaja, Konfesionalnost i nacionalnost BiH, Svjetlost, Sarajevo, 1992.
7. Filipović Muhamed Bosna i Hercegovina – najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice, Edicija “Science“ Sarajevo, 1997.
8. Ibrahimagić Omer, Državnopravni razvitak Bosne i Hercegovine, Vijeće kongresa bošnjakih intelektualaca, Sarajevo, 1998.
9. Imamović, M., Historija Bošnjaka, BZK „Preporod“, Sarajevo, 1997
10. Imamović, M., Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak BiH od 1878-1914, Sarajevo, 1976, reprint 1997.
11. Klaić Nada, Srednjovjekovna Bosna, Zagreb, 1994.
12. Lovrenović Dubravko, Od slavenskog naseljavanja do bana, BiH od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata, II izd, Sarajevo, 1998.
13. Malcolm Noel, Povijest Bosne, Zagreb-Sarajevo, 1995.
14. Dominik Mandić, Etnička povijest BiH Rim, 1967.
15. Mesihović, S., Rimski vuk i ilirska zmija, Posljednja borba.[Elektronski izvor: Filozofski fakultet] Sarajevo 2011.
16. Mijušković J., Vizantijski izvori IV, 1971.
17. Mušeta-Aščerić Vesna, Za novi pristup bosanskom srednjovjekovlju, Zbornik radova, Institut za istoriju, Sarajevo, 2003.
18. Nilević Boris, Proces afirmacije srednjovjekovne Bosanske države, u knjizi, BiH od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, Generalštab AR BiH, Sarajevo, 1995.
19. Pelidija Enes, Geneza bosanske državnosti, objavljeno u Borac armije Republike Bosne i Hercegovine, Pres centar, Sarajevo, 1993.
20. Raukar T., Hrvatsko srednjovjekovlje, Zagreb 1997.
21. Tepić Ibrahim, Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine, u knjizi BiH od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, Generalštab A R BiH, Sarajevo, 1995.
22. Spahić Mustafa, Povijest islama: za III i IV razred medrese, Gazi Husref-begova medresa: Rijaset Islamske zajednice, Sarajevo, 1995
23. Šunjić Marko, Uništenje srednjovjekovne bosanske države, u knjizi: BiH od najstarijih vremena do Drugog svjetskog rata, II izd, Sarajevo 1998.
24. Šabanovića Hazim, Bosansko krajište, Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine, IX, Sarajevo 1957.

b) Ostala izdanja

25. Enciklopedija SR BiH, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb, 1983.

26. Zbornik radova sa Simpozijuma održanog u Mostaru 24-26. X 1968, Sarajevo 1969.
27. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2010.
28. Parlament Federacije Bosne i Hercegovine mandatni period 1996-1998, Parlament Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1998.
29. Glasnik zemaljskog muzeja BiH, 1906.